

DEÁK ANTAL ANDRÁS

A hatalom fölfedezi a térképet

A szerző Erdély egy 1699-ből datált térképével foglalkozik. Ennek rajzolójaként általában Morando Viscontit tekintik. Valószínű azonban, hogy tőle csak a térkép ötlete és esetleg az abban szereplő várak „vedutái” származnak, magát a térképet azonban egy Stephanus Welzer nevű rajzoló készítette. A továbbiakban a szerző – a térképen fellelhető néhány latin hiba kijavítása mellett – rámutat arra, hogy a 17. és 18. század fordulóján a térképek szerepe megváltozott. Az uralkodók rájöttek, hogy az addig főleg csak díszként használt térképeknek jelentősége van a gazdaság és a politika szervezésében, a térképkészítők pedig az uralkodói kegyek megnyerése eszközének tekintették ezeket.

Írásunk középpontjában MORANDO VISCONTINAK a *Mappa della Transilvania* feliratú térképe áll.¹ A részletekben gazdag, kiváló térképet a térképtörténészek Visconti neve alatt emlegetik, pedig ő annak csupán értelmi szerzője volt, de tévesen ítélik meg a térkép rendeltetését is. Miközben mi az alábbiakban ezen állításainkat bizonyítjuk, lehetőségünk adódik megmutatni, miképpen változott meg ebben az időben a politikai hatalom birtokosainak a térképekhez való viszonya.

Vizsgáljuk meg tehát előbb a szerzőiség kérdését. Valóban Visconti rajzolta a térképet? A címben kiemelten szerepel az ő neve: kétszer is találkozunk vele. A kartusban olvasható szövegben ajánlja „művét” a császárnak: „*dedicata [...] da Gio. Morando Visconti*”. Ugyanitt, a bal alsó sarokban található: „*Gio: M^{do} V: Inven:*” [Giovanni Morando Visconti inventione], azaz Visconti ötlete alapján és elképzelése szerint készült a térkép. Ezen felirattal átellenben pedig ez áll: „*Stephanus Welzer de Corona fecit*”.

Ezek után nehéz logikus magyarázatot találni arra a jelenségre, hogy a szakirodalom a térkép rajzolójának mégis következetesen Viscontit tünteti fel. Pár évvel ezelőtt megjelent a térkép hasonmása², verzóján egy részletes elemzéssel; ugyanez az írás napvilágot látott a *Cartographica Hungaricana*ban is³. Szerzője egyértelműen Viscontit jelöli meg a térkép rajzolójául, és úgy gondolja, hogy WELZER csak a kartust rajzolta. Amikor egy baráti beszélgetés során kételyünknek hangot adtunk, a szerző azzal érvelt, hogy „*Viscontiról tudjuk, hogy rajzolt térképet, Welzerről pedig semmit sem tudunk*”...

Egyéb érvek is amellett szólnak azonban, hogy nem Visconti rajzolta a térképet. Az ugyanis egyértelműnek tűnik, hogy a várrajzok tőle származnak: feliratuk olasz. Rajtuk azonban a várak megnevezése általában eltér a térképen szereplő megnevezéstől:

Várrajzon	Térképen
Pianta di Medies	Millenbach
Veduta da Ponente di Gyrgyny	Gernyesel
Udvarhell	Szek Udvarhelly
Pianta di Clausemburg	Clausenburg

Mindebből joggal arra lehet következtetni, hogy más személytől származnak a veduták (feltehetően Viscontitól) és mástól a térkép (Welzertől).

Zárójelbe kívánczik a térkép tartalmi részét illető kérdés, ezért csupán a fent idézett tanulmány legkirívóbb tévedését említjük pár szóban: abban a részben, ahol a térkép vízrajzát ismerteti, a „Tor”-t német szónak veszi és „kapu”-nak fordítja, mondván: „*Láthatóan Morando Visconti nagy hangsúlyt helyezett a folyóvölgyek menti átjárók megírására, így megtaláljuk például az „Amorod Tor”, „Bistra Moruliu Tor”, „Caras Tor”, „Gross Samos Tor”, „Nyaradtó Tor”. Valójában azonban a Tor: itt a „torrens” latin szónak a rövidített alakja, ami sebesen rohanó patakot, hegyi vízfolyást jelöl. Olvasatunk helyességét támasztja alá az a tény is, hogy a mederrel párhuzamosan vannak ezek a folyónevek kiírva!*

A harmadik kérdés, amelyre keressük a választ: mi volt Visconti szándéka a térképpel, és szándékát miképpen lehet rajta tetten érni?

Úgy gondoljuk, hogy Visconti felismerte, honfitársa, MARSIGLI, szédítő politikai karrierjét jórészt a térképeknek köszönhette. A térképeket ugyanis a paloták lakói immáron nemcsak falaik díszítésére használták. Jelentőségüket felismerték mind a hadászatban, mind pedig az államirányításban. A jó térképek tehát felértékelődtek.

Viscontinak azonban még más is malmára hajtotta a vizet. Ez pedig az a tény volt, hogy ez idő tájt régióinkban nem sűrűn fordultak elő jó térképészek. A bécsi angol követ titkára a *Royal Society*-hez írt egyik levelében panaszkodik, hogy a hadsereg tisztjei között egyetlen egyet sem talál, aki az újonnan fölszabadított területekről térképet tudna készíteni.⁴

Viscontinak tehát jó esélye volt arra, hogy több elismerést vívhasson ki magának a térképpel, mint hadmérnöki tudományával. Más szóval: azáltal, hogy a jó térkép a hatalom számára fontossá vált, joggal remélhette, azzal ő is a hatalom közelébe férközhet.

Hogy mennyire tudatosan használta ki ezt a felismerést, annak a térképen több jelét találjuk:

- A császár szívesen látta megörökítve győztes csatáinak színhelyét. A térképen ezeket mind megtaláljuk.
- A várak a hatalom jelképei voltak. Így nem véletlen, hogy térképét azok helyszín- és látványrajzai díszítik.

Végül a kartus mondanivalója is a császár „*benevolentia*”-jának megnyerését szolgálta. Ezt illetően véleményünk ugyancsak eltér a fent említett tanulmányban megfogalmazottól – idézzük: „*Igazi barokkos pompával meséli el Erdély megtérését és az új politikai helyzetben betöltött szerepét, valamint természeti kincsekben gazdagságát.*” Véleményünk szerint sem megtérésről, sem gazdagságról, sem Erdély szerepéről nincs itt szó. Középpontban egy nagyon fontos hatalmi üzenet áll: az osztrák császár győzött, kiűzte Erdélyből a törököt, és most az ő védőszárnyai alá került a terület. Ettől kezdve neki kell „engedelmeskedni”, az ő védnökségét elismerni, az ő hatalma alatt egygyé válni.

Kartus

A szimbolikus alakok szájába adott szavak mind ezt sugallják. Olvasatuknál és fordításuknál akadtunk néhány kiigazítani valóra. Íme:

Cikkben	Helyesen
Aemulantibus obsequii	Aemulantur obsequiis =
(Versengő engedelmességgel)	A parancsteljesítésben versengenek
Urit et foveat	Unit et fovet =
(Éget és melenget)	Egyesít és megvéd
Vice Valli ero	Vice Valli ero =
(Védőbástyaként)	Védőbástyájuk én leszek
Grandes cum minima	Grandescunt minima =
(A legnagyobbak a legkisebbel)	Naggyá lesznek a legkisebbek

A Welzer által rajzolt „Visconti-térkép” is jól mutatja, hogy a 17-18. sz. fordulója táján a Kárpát-medencében a térképek mind a háborúban, mind pedig a békében új, fontos szerepet kezdtek betölteni. Többé már nemcsak dekorációul használják őket, hanem a gazdaság és a politikai élet szervezésének eszközei: a hatalom fölfedezte a térképekben rejlő eme új és nagy lehetőséget. Ez a felismerés húzódik meg SAVOYAI JENŐ azon diplomáciai lépése mögött, amikor ő JOHANN CHRISTOPH MÜLLERT Marsigli mellől 1703-ban a császár szolgálatára próbálta elcsábítani, és amikor ez egy évvel később sikerült neki, Müllert az örökös tartományok felmérésével bízták meg. Ugyanezen felismerésnek köszönhetően kapta megbízatását azonban BÉL MÁTYÁS is az ország vármegyéenkénti leírására, és MIKOVINY SÁMUEL a vármegye-térképek elkészítésére.

Továbbá ez hozta magával azt is, hogy ez idő tájt sok szép és értékes térkép keletkezését a politikának és a térképészek, mérnökök politikai ambíciójának köszönhetjük.

Erdély-térképünk, amely az olasz hadmérnök, Morando Visconti neve alatt vált ismertté, de amelyet Stephan Welzer rajzolt, ennek ékes bizonyítékát adja.

Jegyzetek és irodalom:

- ¹ Mappa della Transilvania e Provincie contigue nella quale si vedano li Confini dell'Ongaria, e li Campamenti fatti dall' Armate Cesare in queste ultime guerre; dedicata all'Augta: Regia Maesta di Gioseppe Primo, Re de Romani, ed' Ongaria da Gio. Morando Visconti supmo Ingegniere per S.M.Ces. in Transilvania in Hermanstadt 1699
- ² Kartográfia Kft. Budapest, 1999.
- ³ *Plihál Katalin*: G. M. Visconti Erdély térképe 1699-ből, Cartographica Hungarica 2000. Mai, No. 7
- ⁴ Ezeket minden jel szerint ő rajzolta. Felirataik azonban elárulják, hogy más személy rajzolta a térképeket és más a vár alaprajzokat. Fentebb más vonatkozásban ugyan már párhuzamba állítottuk őket, azért hasznosnak látjuk itt is megismételni. (A zárójelben a helységeknek a térképen olvasható nevei szerepelnek:) Pianta di Medies (Millenbach); Veduta da Ponente di Gyrgyny (Gernyesel); Udvarhell (Szek Udvarhely); Pianta di Clausemburg (Clausenburg).

A szerző címe:

Duna Múzeum

Esztergom

deak@mail.dunamuzeum.org.hu